



# spraakke loos

*op de planken*

## **De recensies**

# La Libre Belgique

## L'adieu de Tom à sa mère

Après l'immense succès de son roman, Tom Lanoye porte à la scène *Sprakeloos, La langue de ma mère*. Tournée entamée au KVS.

La sortie en janvier du premier roman de Tom Lanoye traduit en français, "La Langue de ma mère", fut une révélation. En Flandre et aux Pays-Bas, le livre (*Sprakeloos*) avait connu un triomphe (100 000 exemplaires déjà vendus) et Tom Lanoye y est connu, depuis 30 ans, comme un écrivain majeur, successeur d'Hugo Claus. Mais au sud du pays, il demeurerait méconnu. Le livre est un magnifique et bouleversant chant d'amour à une mère frappée d'aphasie. Tom Lanoye a voulu exprimer, par beaucoup de mots, ses pudeurs à parler de sa mère et du terrible accident cérébral qui l'a fait glisser vers la démence, elle qui ne vivait que par les mots.

Elle n'était à première vue que l'épouse d'un boucher de Sint-Niklaas, mais, par les yeux de son fils, elle devient un personnage vif, ironique, mère toute-puissante, actrice de théâtre (elle a joué au KVS). Elle ne mâchait pas ses mots (il faut lire ses incroyables commentaires au vitriol quand Tom lui annonce qu'il est homosexuel). Mais c'est la vie et l'amour de la vie qui la submergent. Autour d'elle gravite tout un monde grotesque, émouvant, très belge et flamand, formidablement décrit par Lanoye : un père d'une générosité absolue et des personnages comme les aimait Hugo Claus.

Le livre bouleverse quand l'auteur parle de l'attaque qui a rendu sa mère aphasique. Elle enrage de ne plus pouvoir parler et, lui, s'en veut d'avoir d'abord cru à une simple crise d'hystérie. La souffrance de la mère et de son entourage, sa mort, sont racontées avec une vérité crue mais, en même temps, beaucoup de pudeur amoureuse. Chacun peut y retrouver sa propre mère.

Tom Lanoye a décidé de porter lui-même ce texte à la scène, en néerlandais surtitré français. Il a commencé une tournée des villes de Flandre, par le KVS à Bruxelles. Elle s'annonce déjà un grand succès car chaque soir le public lui fait une standing ovation et les soirées jusqu'au 15 novembre sont souvent sold out. Car Tom Lanoye est une vraie "bête de scène".

Il peut passer par toutes les émotions, du rire aux larmes contenues, par les torrents de mots comme par le chuchotement. Un solo de presque 3h (extraite inclus), dans un décor minimaliste, mais avec cette ode aux mots, à la langue, à la littérature, que Tom Lanoye a héritée de sa mère, et cette chair qui incarne le verbe qu'il dit avoir hérité de son père boucher. Tom Lanoye nous expliquait qu'il hésitait à donner un jour ce texte directement en français estimant (à tort) ne pas connaître assez cette langue. Ce serait pourtant assurément un nouveau choc pour le sud du pays.

GUY DUPLAT  
10 OKTOBER 2011

# De Morgen

Tom Lanoye maakt van 'Sprakeloos' ook 'op de planken' een succes

## Een naakte voorstelling met een schatrijke tekst

**BRUSSEL ● Een staande ovatie kreeg Tom Lanoye bij de première van zijn monoloog *Sprakeloos*. Dat was ook verdiend voor een voorstelling waarin er maar één hoofdrolspeler is: de tekst zelf**

*Sprakeloos*, het meest autobiografische van Lanoyes boeken, heeft inmiddels de kaap van de honderdduizend verkochte exemplaren ruim overschreden. Velen vinden dit eerbetoon aan zijn moeder, vader en afkomst zijn voorlopige literaire hoogtepunt, en zijn verontwaardigd dat - ook al stond hij op alle shortlists - hij hiervoor niet bekroond werd met een grote literaire prijs. Het boek bulkt bovendien van de theatrale scènes, en dus kon een voorstelling erover niet uitblijven.

“Mijn respect voor acteurs is weer wat groter geworden”, zei hij na afloop, want een monoloog betekent een verdomd grote lap tekst uit het hoofd leren. Tom Lanoye is daarin geheel zichzelf, en toch weer niet.

### Mijn respect voor acteurs is weer wat groter geworden

Want als podiumbeest is hij meestal een niet te stoppen spraakwaterval, vrolijk van de ene improvisatie naar de andere springend. Ditmaal houdt hij zich scrupuleus aan de tekst - één communautaire grap over de Franstalige bezoekers die vanop het balkon van de KVS toch maar weer lekker aan het neerkijken waren op de Vlamingen niet te na gesproken - en durft hij ook regelmatig de kracht en de intensiteit van pure stiltes uit te spelen, wat niet echt zijn gewoonte is.

Het eerste deel begint met de kleinere anekdotes die het beeld van zijn moeder-amateuractrice, dramaqueen en Jiddische mamma in één - oproepen, en met

een breed uitwaaierend fresco van alle tragisch/hilarische figuren die het klantenbestand van de ouderlijke beenhouwerij uitmaakten. Het levert een overvloed aan lachsalvo's op, terwijl het in de opbouw van het stuk eerder een schroomvallige en omtrekkende beweging is om dan in het tweede deel de zware, confronterende scènes aan te vatten: de onomkeerbare vaststelling van het verval en de hopeloosheid tijdens een opmaakbeurt, de zichzelf opvolgende afscheidsscènes, het haast hopeloze gevecht om toch nog enige waardigheid bij het einde te mogen hebben, de troost en de verzetskracht die taal daartegen biedt.

Want laat daar geen twijfel over bestaan: de tekst is in deze voorstelling de enige hoofdrolspeler. Die is rijk, barok, meeslepend, een *best of* van het boek, alleen even onderbroken door *This Bitter Earth* van Dinah Washington, een kippenvelblues die een nostalgische fotocollage begeleidt.

Die rijkdom contrasteert met en wordt versterkt door de vrij naakte aankleding van het geheel. Een stoel en een boek, wat spaarzame projecties, meer heeft Lanoye niet nodig om het podium te vullen. Is het een knipoog naar het amateurtoneel, de wereld van zijn moeder, een bewuste keuze om alleen tekst de aandacht te laten opeisen? Lanoye gaat in een van de scènes tekeer tegen het *less is more*-principe, dat de literatuur veroordeelt tot kale schriftuur, en eist het recht om in taal te mogen zwelgen en haar volle rijkdom grenzeloos te mogen bespelen. maar in de aankleding en de regie van dit stuk heeft hij dat *less is more* wel consequent toegepast.

Het roept de vraag op wat er met deze voorstelling zou zijn gebeurd als een zijn lievelingsregisseurs, Guy Cassiers of Ivo Van hove, een paar repetities hadden bijgewoond en wat tips hadden gegeven. “Dat zou bijna een verspilling van hun talent geweest zijn”, zei Lanoye. Gelogen natuurlijk, dit moest en zou zijn ding worden, en van niemand anders. En dat is goed zo.

# De Standaard

Tom Lanoye brengt 'Sprakeloos' overtuigend op de planken

## Hoe een boek nog beter wordt

**BRUSSEL ● In de gesproken versie van *Sprakeloos* toont Tom Lanoye meesterlijk en onverbloemd hoe de weg die zijn overleden moeder ging, uiteindelijk de weg is van alle vlees.**

Het is logisch dat Lanoye, die vaak eigen geschriften voordraagt, *Sprakeloos op de planken* brengt. Het boek over zijn overleden moeder, de slagersvrouw en amateuractrice Josée Verbeke, gaat immers over taal en is opgebouwd uit toneelscènes. Bij de première in de KVS, waar ma Verbeke zelf ooit als professionele edelfigurant stond, bleek ook de verpletterende meerwaarde van deze theaterversie. Uitgekozen en uitgesproken zijn de fragmenten nog scherper, confronterender en emotioneler. Als Lanoye vertelt hoe hij zijn moeder bijstond toen ze zich opmaakte voor een laatste onbezorgd feestje, en meteen daarna hoe hij in het ziekenhuis haar oude geslacht wast – ooit l'origine du monde en nu het einde van een wereld – dan wordt de universele draagkracht daarvan onver-

**De beruchte scènes van zijn moeder reconstrueerde Lanoye met komische overdrijving, maar wel ongecensureerd**

mijdelijk duidelijk. Wie in de zaal heeft niet even gedacht aan het lot dat hem of zijn naasten te wachten staat? Zonen hebben de tragische aftakeling van hun moeder al eerder geboekstaafd en uitgeschreeuwd ('een mens staat maar bij één persoon echt in het krijt'), maar Lanoye wil ook hiervan Shakespeare maken. De ritmische volzinnen waren daarvoor al voorhanden in het boek. De barokke compositie, met steeds weer andere scènetjes, uitweidingen, terzijdes en flashbacks binnen één grote scène, ook. Voor de gelegenheid had Lanoye behoorlijk wat tekst uit het hoofd geleerd. Om voortdurend te kunnen switchen tussen zijn eigen rol en die van zijn moeder, tussen die van schrijver en acteur. Op het podium werd pas echt

duidelijk hoe we die kleine dame met haar grote gebaren kunnen kennen van de kleine schrijver met de grote gebaren die Lanoye zelf is. 'Hebt ge zoiets nu al ooit meegemaakt?' Moeders hoogdravende dooddoeners gingen ook de zoon goed af, en brachten verlichting in wat al bij al een geladen avond was. De beruchte 'scènes' die een verongelijkte ma Verbeke kon maken – opera's met emotionele chantage tussen de lijnen van het libretto – reconstrueerde Lanoye met komische overdrijving, maar wel ongecensureerd. Niet toevallig citeerde Lanoye eerder ook al vrij cerebaal uit Sophocles' Oedipus. Want al gaat het hier om een moedermoord die duidelijk maakt dat 'liefde misschien maar één ding kan: uit liefde doden', het blijft een moedermoord: in het ziekenhuis, waar het stopzetten van haar lijdensweg moeizaam van de dokters werd verkregen, en in het creëren van dit portret, waarmee men behalve afscheid ook altijd afstand neemt.

### MINDER IS MINDER

Het viel op dat Lanoye zowat alle doden uit het boek opnieuw liet sterven. Zo bracht hij ook hulde aan zijn vader en aan zijn jong verongelukte broer. Maar ook aan al zijn vroegere burenen. Want de weg van alle vlees is zeker ook de Antwerpsesteenweg in Sint-Niklaas, waar beenhouwerij Lanoye-Verbeke gevestigd was. Sommige bewoners kwamen op een gruwelijke manier aan hun einde. Een komische noot over Josée Verbekes appreciatie van de Amsterdamse kalfskroketten uit de muur voerde in rechte lijn naar het slotpleidooi (in het boek de beginselverklaring) waarin Lanoye de vloer aanveegt met het adagio 'minder is meer', ten voordele van zijn lijfspreuk 'mag het iets meer zijn'. Op het einde verdween de harde witte decorwand – het sprakeloze witte blad dat hem ooit tegenhield het boek te schrijven – en herhaalde Lanoye de eed die hij aan het bed van zijn moeder zwoer: 'Nooit meer zwijgen, altijd schrijven, nooit meer sprakeloos. Begin.'

En hij was al zo goed bezig.

MICHAËL BELLON  
10 OKTOBER 2011

# Gazet van Antwerpen

## Sterk eerbetoon aan moeder

**Wie zich een avond wil laten meesleuren in een virtuoze woordenstroom gebracht met de klasse van een groot acteur, moet naar *Sprakeloos* gaan kijken, de monoloog die Tom Lanoye heeft gepuurd uit zijn gelijknamige roman.**

*Sprakeloos* beschrijft de aftakeling van Lanoyes moeder na een reeks hersenbloedingen, en portretteert haar als een sterke middenstandsvrouw, een amateur-actrice met diva-allures, en een moeder van vijf kinderen die de mensen die ze liefhad kon manipuleren als geen ander. Dat uitgerekend zijn moeder, die zo van woorden hield, haar leven moest eindigen zonder taal, is voor haar zoon ondraaglijk. Het boek *Sprakeloos* grijpt je al naar de keel, de monoloog doet dat nog veel meer.

### UITBUNDIG

Lanoye heeft uit zijn roman een selectie gemaakt van straffe verhalen over zijn moeder en over de kleurrijke figuren uit de volkse wijk waar zijn ouders een slagrij open hielden. Die verhalen brengt hij uitbundig, met grote gebaren en met de perfecte timing van een groot comedy-acteur. Je lacht je te barsten en tegelijk raak je vertederd, want hoe grotesk de verhalen ook zijn, altijd schemert de liefde en het respect van de auteur voor deze kleine, hardwerkende mensen door. Naarmate de voorstelling vordert, maakt het verbaal geweld meer en meer plaats voor de scènes waarin Lanoye over de ziekte van zijn moeder vertelt. Hij gaat er dan bij zitten en leest voor. In een akelig koud ziekenhuislicht vertelt hij over haar opstandigheid en zijn onmacht, het verlies van haar waardigheid en zijn verdriet en het schuldgevoel dat aan hem knaagt omdat hij haar zo laat afzien.

Al die tijd staat hij klein en eenzaam op het grote podium. Dat maakt hem sterk én kwetsbaar. Aan het einde van de voorstelling durf je bijna niet meer te ademen, zo verstikkend en tegelijk indrukwekkend is dit eerbetoon van een zoon aan zijn moeder.

KVM

10 OKTOBER 2011

## Echt sprakeloos van Tom Lanoye

Was zijn magistrale roman *Sprakeloos* al een hommage van formaat aan zijn overleden moeder, dan doet Tom Lanoye er nog een ferme schep bovenop in de theatermonoloog die hij uit zijn boek puurde.

Je kon bij momenten een speld horen vallen, donderdagavond in het Brusselse KVS. Dat waren dan de momenten waarop Lanoye vertelde over hoe zijn moeder, slagervrouw én amateuractrice, aftakelde en haar spraak verloor. Maar Lanoye is in *Sprakeloos op de planken* meer dan de zoon wiens hart nog bloedt. Hij ontpopt zich ook als het podiumbeest van vroeger, de ‘gerateerde acteur’, zoals hij zichzelf noemt, die in barokke bewoordingen en met grote gebaren de kleurrijke figuren uit de Sint-Niklase wijk waar hij opgroeide tot leven wekt. Toch is het niet de schaterlach om Dikke Lisa of Sidonie-met-de Hazenlip waarmee je naar huis gaat, maar met de pakkende scènes waarin de zonder stem gevallen diva Josée Verbeke zich voor het laatst optut, waarin ze haar laatste voorstaanbare woorden – ‘Een beetje’ – prevelt of waarin de zoon-schrijver zich de vraag stelt: hadden we haar niet eerder moeten laten gaan? Lanoye is allesbehalve sprakeloos in deze monoloog die hem de komende weken overal in Vlaanderen brengt, maar als toehoorder ben je dat des te meer. Chapeau

JDR  
8 OKTOBER 2011

# Guido Lauwaert

## Tom Lanoye is niet dom

Tom Lanoye is niet dom. Hij is geen man die goud in een zilvermijn zal zoeken. Maar hij zal wel alles uit de kast halen ten bate van de vormgeving van zijn imago. Dat op zijn beurt de kassa laat rinkelen. Het was dan ook te verwachten dat *Sprakeloos* ooit op de planken zou verschijnen. Na de laaiende boekbesprekingen, goed voor herdruk op herdruk, de vertaling van de roman in het Frans (*La langue de ma mère*), begint de verkoop te dalen. Om die weer omhoog te krikken, moet uit een ander vaatje worden getapt. Dat zijn monstertrilogie uitgezonden wordt is bovendien mooi meegenomen. Want Lanoye weet: alles is te koop, zelfs succes. En daarom werd de roman een onemanshow, als tijd en plaats geschikt waren.

Met stijl, nu eens overhellend naar de ode, dan weer scherend langs het melo vertelt hij het verhaal van de aftakeling, de ziekte en het overlijden van zijn moeder. Ook de lijdensweg langs de andere kant, de kant van de echtgenoot en de zoon, komt aan bod. ‘Eens acteur, altijd acteur’, want tijdens haar leven was zij zeer bedrijvig in het toneelcircuit van Lanoye’s geboortestad Sint-Niklaas. Gaandeweg blijkt dat de overacting zo eigen aan dat circuit zich ook in haar eigen omgeving afspeelt. Dat zij iedereen en alles in haar spel betreft. Dat de burens en verwanten figuranten, tweedeplanners zijn. Dat zij de figuur is waar de wereld om draait, zelfs wanneer zij aan de zijkant figureert. Elke bijrol verdraait zij tot een hoofdrol.

In haar verhaal zit zijn verhaal. Het showen, acteren, manipuleren, dramatiseren heeft Lanoye niet van vreemden. Hij heeft zijn vaders geduld en ingetogenheid, omgeven door de harde neiging alles op zichzelf te projecteren en daarmee te paraderen. Wat kan er uit een futiel voorval gehaald worden om er een drama van te maken, en toch een hoogwaardige standing te behouden? En laat vervolgens de verbeelding, Jezus op een motorfiets, een handje helpen. Nu eens is hij een prediker, even later een aanklager, om bliksemsnel in de huid van de verdediger te kruipen. Alles is toegelaten voor het knaagdier dat Lanoye is.

Meer dan een stoel en een projectiescherm op de

achtergrond heeft hij niet nodig. Al vertellend zie je dat hij een fan was van Freek de Jonge en een nieuwe Toon Hermans wil worden. Om nog dieper in het heelal van zijn moeder binnen te dringen. Als een naald in een ader. Hij bekent dat via een omweg. De Nederlandse cabaretier uit Sittard was de enige waar zijn moeder naar opkeek. Een reisje naar Amsterdam om hem in Carré bezig te zien, was een reis naar de paleiszaal van de hemel. Daar zal de tournee van Lanoye ook eindigen. Tijdens de Nederlandse Boekenweek van 2012, wanneer ‘zijn’ boekenweekgeschenk verschijnt in de vorm van een novelle. Eens slagerszoon met een brilletje, altijd het brilletje van de slagerszoon.

Het optreden in Carré heeft nog een bijkomende reden. Het zal het eindpunt betekenen van een rouwproces. Eenmaal het doek aan de Amstel gevallen is kan hij een bladzijde omslaan. Men keert altijd terug naar zijn eerste liefde, maar op een gegeven moment moet die ingelijst worden. Kan de lijst een ereplaats krijgen in zijn brein, dat menselijk salon, met binnen het introspectief blikveld een gevulde pralinedoos om, met de ziel van Brel maar met zijn eigen stem, nu eens zachtjes dan weer luidkeels te zingen: ‘Je vous ai apporté des bonbons, ...’ Het klinkt pathetisch, maar Lanoye is overgevoelig. In de gevulde hand van Lanoye zit geld dat stinkt. Geld stinkt altijd. Daarom is zijn hand welruikend, door een parfum die week maakt, de tederheid oproept. Die de gedachte ‘is dit niet op de rand van?’ versmoort en alles logisch maakt, goedaardig met een verguld randje.

Zijn onemanshow valt uiteen in twee delen. Door een pauze. Beide delen zijn echter één verhaal. Toch raken ze theateraal elkaar niet, daarvoor is het verschil te groot. In het eerste deel heeft Lanoye zich op het woord geconcentreerd. Beeld is er nauwelijks tot niet. Hij wisselt de voordracht af met een stemverbuiging wanneer hij in de huid van zijn moeder kruipt en haar gedrag overneemt. Zo haalt hij het publiek zijn geboortehuis binnen. Behang wordt luistervink. In haar Grieks theater. Het werkt, maar strompelt af en toe. Door een gebrek aan structuur. Met voordracht en een paar spelmomenten kom je er niet. Er moet, voor welke theatervorm dan ook, een lijn zijn, waar

mag van afgeweken worden, zolang de zijwegen logische omwegen blijken te zijn.

In het tweede deel is de structuur van betere kwaliteit. Via een bezoek met zijn ouders aan Amsterdam en haar mening over de Hollandse kroket [Geld haal je uit de muur, toch geen kroket!] kan hij zijn kritiek spuien op het calvinistisch denken dat uitgaat van less is more. Het Vlaamse Nederlands is Breughel én Rubens. Heeft het heerlijke absurde van Panamarenko én Marcel Broodthaers. Handen af, puriteinen!

Even later komt Lanoye terecht in de eindfase van zijn moeders leven. Hij begint met de laatste grote opmaak voor het laatste familiefeest waarin zij centraal zal staan: la femme d'orchestre. Even toch nog een zijweg. Spelen is voor een solist altijd een beetje plagen. Die zijweg is zijn outing en haar reactie daarop. Dan gaat het pijlsnel naar de doodstrijd. Het decor wordt beter benut, een toepasselijk lied zet de eindsprint in, This bitter Earth, gezongen door Dinah Washington. Het wordt abrupt afgebroken. Terecht. De overgang van het leven naar de dood is ook een breuklijn, waar men niet zomaar overheen stapt.

*Sprakeloos op de planken* is een ode aan de moeder. En een bewijs dat de schrijftaal bij Lanoye nauwelijks verschilt met de spreektaal. Een heerlijke voorstelling is het. Maar het boek is beter dan de film, pardon, de show. Een cliché, jawel, maar zijn clichés niet de enige en ultieme waarheden?

GUIDO LAUWAERT